

Wojciech Polak*

Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

KRZYŻ KWIETNY NA PLACU ZWYCIĘSTWA W WARSZAWIE W 1982 R. W ŚWIELE RAPORTÓW GŁÓWNEGO ZARZĄDU POLITYCZNEGO WOJSKA POLSKIEGO

Krzyż na placu Zwycięstwa w Warszawie zaczęto układać jeszcze przed stanem wojennym w miejscu, w którym papież Jan Paweł II wygłosił swoje pamiętne kazanie 2 czerwca 1979 r. podczas pierwszej podróży apostolskiej do Polski. W tym samym miejscu stała trumna z ciałem Prymasa Tysiąclecia Stefana Wyszyńskiego podczas jego pogrzebu w dniu 31 maja 1981 r. Wkrótce pojawiła się tendencja do uświęcenia przestrzeni związanej z jego ostatnią ziemską drogą. Magdalena Michalska-Ciarka pisała:

Potrzeba miejsca, miejsca uświęconego, do którego można powracać, do którego można iść z pielgrzymką, z którego można czerpać natchnienie, jak czerpało się wtedy, gdy po raz pierwszy było ono świadkiem cudownych, świętych wydarzeń. Być może ta sama potrzeba spontaniczna, choć chyba jednak trochę przekornie demonstrująca swą polską religijność, kazała składać kwiaty na placu Zwycięstwa. I rzecz znamienita – większą wartość znaczeniową i symboliczną w takich chwilach ma każdy najmniejszy nawet akt niż usankcjonowane formy upamiętniania. Według bardzo sprzecznych, często aż wykluczających się relacji, Krzyż powstał w kilka dni po śmierci Prymasa.

[Relacja 1]

W kilka dni po śmierci Prymasa do Warszawy przejeżdża pielgrzymka (chyba ze Śląska), której uczestnicy chcą złożyć kwiaty na grobie Prymasa, ale cała krypta

* Wojciech Polak – prof. dr hab., historyk, obecnie kierownik Katedry Konfliktów Politycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, a także pracownik Działu Badań Historycznych Europejskiego Centrum Solidarności, członek Kolegium IPN, członek Narodowej Rady Rozwoju przy Prezydencie RP. Wykładowca WSKSiM w Toruniu. Specjalizuje się m.in. w historii stosunków polsko-rosyjskich, dziejach ruchów niezależnych w PRL, historii stanu wojennego w Polsce. Autor wielu książek, artykułów i wydawnictw źródłowych. Przewodniczący toruńskiego Klubu „Szewska Pasja”. Konsultant wystawy stałej Europejskiego Centrum Solidarności.

jest już usłana kwiatami. Wtedy pojawia się pomysł („nie wiadomo czyj”) przeniesienia kwiatów tych z katedry i tych spod Zygmunta na plac Zwycięstwa – tam gdzie stała trumna. Do tej pory nic właściwie na placu się nie działo, czasem ktoś zapalił znicze czy położył małą wiązankę kwiatów, było to jednak działanie bardzo indywidualne i spontaniczne, nikt nie myślał nad formą ułożenia kwiatów, nikt nie myślał, by ich pilnować.

[Relacja 2]

Inicjatorką powstania Krzyża z kwiatów była pani Ewa P. otaczająca wciąż Prymasa jeszcze za jego życia. Początkowym planem pani Ewy było utrzymanie Krzyża przez okres kościelnej żałoby po Prymasie (tj. 6 tygodni). [...] Ona zajmowała się układaniem kwiatów...¹

W okresie stanu wojennego przy krzyżu gromadziły się tłumy ludzi, zwłaszcza w dniach miesięcznic wprowadzenia stanu wojennego, a także w dniach rocznic i świąt narodowych. Począwszy od nocy z 30 kwietnia na 1 maja 1982 r. milicja systematycznie likwidowała krzyż, a kwiaty wywoziła, ale „odradzał” się on w ciągu dnia dzięki ludziom, którzy przynosili nowe kwiaty. Od połowy lutego 1982 r. u podstawy krzyża zaczęto umieszczać znak „V” ułożony z kwiatów – symbol zwycięstwa. Na przełomie czerwca i lipca 1982 r. przy krzyżu pojawił się też ułożony z kwiatów symbol Polski Walczącej².

Wzmianki na temat kwietnego krzyża na placu Zwycięstwa znajdują się często w raportach Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego. Ciało to odpowiadało za pracę wychowawczą wśród żołnierzy, której celem było przede wszystkim krzewienie wśród nich ideologii marksistowsko-leninowskiej. Na czele Głównego Zarządu Politycznego stał szef, zazwyczaj w randze wiceministra obrony narodowej. W stanie wojennym był nim generał broni Józef Baryła. Główny Zarząd Polityczny co 2–3 dni sporządzał „Informację o nastrojach w siłach zbrojnych”, która docierała m.in. do ministra obrony narodowej, szefa sztabu generalnego i szefostwa Wojskowej Służby Wewnętrznej. Do niej dołączano także rozliczne dokumenty, ulotki itp. Przedmiotem zainteresowania Głównego Zarządu Politycznego w stanie wojennym była nie tylko sytuacja w wojsku, ale także wydarzenia w całym kraju, stąd częste informacje dotyczące sprawy krzyża kwietnego na placu Zwycięstwa w Warszawie pojawiające się w raportach Zarządu.

Dnia 29 maja 1982 r. Główny Zarząd Polityczny informował:

W związku z pierwszą rocznicą śmierci kardynała [Stefana] Wyszyńskiego na placu Zwycięstwa w Warszawie w rejonie ułożonego z kwiatów krzyża od wczesnych godzin przedpołudniowych (28 bm.) [maja 1982 r.] zaczęły gromadzić się

¹ M. Michalska-Ciarka, *Warszawski krzyż z kwiatów*, s. 87, http://cyfrowaetnografia.pl/Content/2283/Strony%20od%20PSL_XLVIII_nr1-2-22_Michalska.pdf [dostęp: 23 II 2017 r.].

² Tamże, s. 91–92.

grupy osób (od kilkudziesięciu do 300). Po zakończeniu mszy żałobnej w Bazylice Katedralnej, w związku z przybyciem na plac części jej uczestników, liczba zgromadzonych wzrosła do około 1 tysiąca. Wśród zebranych przeważały starsze kobiety oraz mężczyźni w średnim wieku. Śpiewano pieśni religijne, w tym „Boże, coś Polskę” oraz „Rotę”, wznoszono ręce z palcami symbolizującymi literę „V”. Tłum utrzymywał się do późnych godzin wieczornych. Ostatnie grupki rozeszły się przed północą³.

Raport Głównego Zarządu Politycznego nr 66 z 1 czerwca 1982 r. przynosił kolejną porcję informacji na temat tego, co działo się przy krzyżu:

W dniu 31.05 br. [1982] około godziny 17⁰⁰ u podnóża symbolicznego krzyża na placu Zwycięstwa nie ustaleni sprawcy umieścili marmurową tablicę z napisem: „Górnikom poległym w kopalni »Wujek« w dniu 16.12.1981 r.” oraz z nazwiskami: Józef Czekalski, Zbigniew Wilk, Józef Giza, Ryszard Gzik, Bogusław Kopczak, Andrzej Pełka, Zenon Zajac, Jan Stawisiński, Joachim Gnida (nadmienić należy, że w czterech przypadkach „autorzy” napisu błędnie podali personalia poległych). Obok ułożono szarfę z napisem: „Poległym za wolność i niepodległość pracy – »Solidarność«” oraz białą-czerwoną flagę. Do późnych godzin wieczornych w rejonie tym przebywała grupa od 100 do 300 osób; przeważały starsze kobiety. Śpiewano pieśni religijne, palono znicze i świece. Tablica usunięta została przez MO około 1³⁰.

W dniu dzisiejszym około godziny 12⁰⁰ na płycie chodnikowej, wyjętej z miejsca, w którym wczoraj znajdowała się tablica, pojawił się napis wykonany czerwoną farbą: „Górnikom kopalni »WUJEK« poległym w dniu 16.12.1981 r. – »rodacy«”. Ponadto umieszczono obok karton formatu A4 z odręcznie napisanym tekstem: „W dniu 31.05.1982 r. w tym miejscu położona była płyta z napisem: »Górnikom kopalni »Wujek« poległym w dniu 16.12.1981 r. (umieszczone było 9 nazwisk). W tym samym dniu, z polecenia władz PRL (które pragną odzyskać zaufanie społeczeństwa) płyta ta została usunięta. Wolnego ducha nie złamią kajdany. Na śmierć, na śmierć, na śmierć wam tyrani (Pieśń wolnego ducha)”. W miejscu po wyjętej płycie chodnikowej ustawiono kilkanaście zapalonych zniczy. Wokół „krzyża” od godziny 12⁰⁰ gromadziły się grupy ludzi. O 18⁰⁰ tłum liczył około 500 osób, śpiewano pieśni kościelne, w tym „Boże, coś Polskę”⁴.

Owi „nie ustaleni sprawcy”, którzy 31 maja 1982 r. wmurowali w nawierzchnię placu marmurową tablicę ku czci górników poległych w kopalni „Wujek”, to Adam Borowski i jego koledy z Międzyzakładowego Robotniczego Komitetu „Solidarności” (MRKS)⁵.

³ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, t. 2, 10.03.1982–29.05.1982, Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Udostępniania (dalej cyt.: IPN BU) 2386/20836, k. 363.

⁴ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66–98, t. 3, 1.06.1982–16.08.1982, IPN BU 2386/20837, k. 11–14.

⁵ Międzyzakładowy Robotniczy Komitet „Solidarności” (MRKS) był autonomiczną or-

Z kolei w raporcie Głównego Zarządu Politycznego nr 67 z 3 czerwca 1982 r. pisano:

Przy ułożonym z kwiatów krzyżu na placu Zwycięstwa w Warszawie codziennie po południu, do późnych godzin wieczornych, gromadzą się ludzie (od kilkudziesięciu do około 500 osób). Palone są znicze, składane kwiaty i śpiewane pieśni religijne. Zaobserwowano wzajemne informowanie się o treści napisu na umieszczonej 31.05. w tym miejscu marmurowej płycie oraz fakcie jej usunięcia „z polecenia władzy”. W dniu dzisiejszym około godziny 19¹⁵ nieznani sprawcy położyli płytę chodnikową z napisem wymalowanym czerwoną farbą: „Górnikom kopalni »WUJEK« poległym 16 grudnia 1981 r.”, zaś w pobliżu – czarną wstążkę, białą-czerwoną szarfę z wpiętymi znaczkami „Solidarności” oraz kartkę z odręcznym tekstem (treści nie ustalono). Patrolujący ten rejon funkcjonariusz MO podniósł kartkę i odpiął znaczki, co wywołało ostrą reakcję zebranego tłumu (około 200 osób). Wykrzykiwano groźby i obelgi (gestapowcy, faszyci, gnoje itp.). Szczególną agresywność wykazywało kilkanaście starszych kobiet. Niektóre z nich próbowały odebrać wyżej wymienione przedmioty milicjantowi, który w obronie przed natarczywością wyciągnął pałkę (nie używał). Po kilkunastu sekundach do funkcjonariusza od tyłu podszedł młody człowiek (około 18 lat), kopnął go w nogę i zbiegł (nie zdołano go zatrzymać). Tłum ponownie skupił

ganizacją podziemną w ramach warszawskiej „Solidarności”. Powstał on w kwietniu 1982 r. z połączenia dwóch struktur, które utworzono na początku stanu wojennego: Międzyzakładowego Robotniczego Komitetu Samoobrony Społecznej NSZZ „Solidarność” i Porozumienia CDN. Skupiał 63 zakłady pracy i miał dwa znaczące pisma: „Głos wolnego robotnika” i „CDN”, od maja 1982 r. połączone i wychodzące pod nazwą „CDN – Głos Wolnego Robotnika”, a także dobrą sieć kolportażu i sprawny system zbierania składek w zakładach pracy. Warto dodać, że „CDN – Głos Wolnego Robotnika” to jedno z najlepszych pism podziemnych. Jego nakład dochodził okresami do 20 tys. egzemplarzy. Do listopada 1988 r. ukazało się 288 numerów pisma. Reprezentowało ono bezkompromisową linię polityczną; zdecydowanie popierając ideę strajku generalnego, często wyrażało też poglądy odmienne od oficjalnego stanowiska podziemnych władz Regionu Mazowsze. Niekwestionowanym faktycznym przywódcą MRKS był Adam Borowski. Blisko związani z MRKS byli Zbigniew i Zofia Romaszewscy, którzy wykorzystywali go do tworzenia Radia „Solidarność”. MRKS miał strukturę piątkową, bieżącą jego działalność koordynowało biuro z 7 sekcjami tworzącymi tzw. pion wykonawczy. MRKS opowiadał się za zdecydowanymi działaniami i starał się je realizować. Złożone z ok. 20 męczyzn grupy specjalne przeprowadzały akcje z zakresu „małego sabotażu”. Były on wymierzone w osoby uznane za kolaborantów, którym np. niszczone samochody, obsmarowywano drzwi farbą lub zanieczyszczano przykrymi zapachami mieszkania. Głośna była akcja polegająca na rozlaniu śmierdzącej substancji na widowni Teatru „Komedia” prowadzonego przez Olę Lipińską, która odmawiała przystąpienia do bojkotu telewizji. Przeprowadzano też inne akcje, np. wywieszano flagi i transparenty „Solidarności”. Ogromny rozgłos zyskała też przeprowadzona przez MRKS akcja wykradnięcia ze szpitala postrzelonego przez zomowców głośnego działacza „Solidarności” Jana Narożniaka (7 czerwca 1982 r.). MRKS pozostawał w stanie daleko posuniętej niezależności od władz regionalnych „Mazowsza”; z czasem dochodziło do coraz większych rozdzwignięć między tymi władzami a komitetem, zob.: W. Polak, *Stan wojenny – pierwsze dni*, Gdańsk 2006, s. 334–335.

się w obrębie krzyża, zaintonowano pieśni religijne. O godzinie 20⁰⁰ w rejonie znajdowało się 600–700 osób⁶.

Dwa dni później (5 czerwca 1982 r.) Główny Zarząd Polityczny informował:

W rejonie „krzyża” na placu Zwycięstwa w Warszawie każdego dnia od godziny 16⁰⁰ do 23⁰⁰ gromadzą się tłumy ludzi od 300 do 1000 osób, a nawet więcej. W tym czasie intonuje się 30–50 razy „Boże, coś Polskę” i „My chcemy Boga”. Coraz więcej wycieczek młodzieży szkolnej, a nawet dzieci przedszkolnych składa kwiaty. Obserwuje się coraz częstsze przypadki prowokacyjnego zachowania się zebranych na widok zbliżającego się patrolu MO (np. unoszenie rąk z palcami symbolizującymi literę „V”, akcentowanie pieśni słów „Ojczyznę wolną racz nam wrócić, Panie”). W dniu 4 bm. po południu w miejscu, skąd usunięto marmurową płytę, ułożono 9 bryłek węgla oraz białą-czerwoną flagę z napisem „Solidarność” i znakiem Polski Walczącej. Miejsce to ponownie otoczono kwiatami i zapalonymi zniczami. Około godziny 19⁰⁰ do „krzyża” podeszła kilkunastoosobowa grupa maturzystów w „galowych” uczniowskich strojach i świadectwami dojrzałości w rękach, która złożyła wiązanki kwiatów. Zebrani (około 300 osób) zareagowali oklaskami. W dniu dzisiejszym kwiaty złożyły pary nowożeńców⁷.

Obszerne informacje o wystąpieniach duchowieństwa i wiernych podał raport Głównego Zarządu Politycznego nr 70 z 10 czerwca 1982 r.:

W Warszawie po zakończeniu procesji [Bożego Ciała] na Starym Mieście duże grupy osób przybyły na plac Zwycięstwa w rejon symbolicznego krzyża z kwiatów. Wznoszono antypaństwowe okrzyki (np. „Wolność, równość, solidarność”, „Uwolnić Lecha”), śpiewano hymn państwowy, „Boże, coś Polskę” i „Rotę”, akcentując i wielokrotnie powtarzając strofy ze słowami: „Ojczyznę wolną racz nam wrócić, Panie” oraz „...aż się rozpadnie w proch i pył sowiecka zawierucha”. Wznoszono ręce z palcami ułożonymi w kształcie litery „V”. U podnóża krzyża umieszczono bryłek węgla, 13 krzyży drewnianych (w tym jeden większy), symbole „Solidarności” i religijne, a także klepsydrę z napisem: „13 grudnia 1981 r. zginęła WOLNOŚĆ, Naród zmartwychwstanie”. Wśród zebranych rozpowszechniano zapowiedź poświęcenia krzyży o godzinie 15⁰⁰, co jednak nie nastąpiło⁸.

Trzy dni później raport Głównego Zarządu Politycznego nr 71 z 13 czerwca 1982 r. obwieszczał:

W rejonie ułożonego z kwiatów krzyża na placu Zwycięstwa w Warszawie przez cały dzień przebywało od 200 do 1000 osób. Istotniejszych zmian w „wystroju”

⁶ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66–98, t. 3, 1.06.1982–16.08 1982, IPN BU 2386/20837, k. 22–23.

⁷ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66–98, t. 3, 1.06.1982–16.08 1982, IPN BU 2386/20837, k. 32–33.

⁸ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66–98, t. 3, 1.06.1982–16.08 1982, IPN BU 2386/20837, k. 51–53.

nie notowano, pojawiła się jedynie biało-czerwona szarfa z napisem: „Poległym w grudniu 70, grudniu 81 i w 82 roku – społeczeństwo”. Punktualnie o 12⁰⁰ zaintonowano „Rotę”, a następnie hymn państwowy. Śpiewano, trzymając uniesione ręce z palcami ułożonymi w kształcie litery „V” (w tym czasie trwała ceremonia zmiany warty przed Grobem Nieznanego Żołnierza). Zaobserwowano dość liczne przypadki przekazywania i głośnego odczytywania wrogich w treści tekstów, w tym wierszy poświęconych „pamięci pomordowanych górników”. Zorganizowany charakter manifestacji na plac Zwycięstwa potwierdza fakt codziennej obecności tych samych osób nadających ton zachowaniu zebranych oraz „wkomponowanie” w program większości wycieczek przebywających w Warszawie – modłów przy krzyżu⁹.

Interesujące informacje zawiera raport Głównego Zarządu Politycznego nr 82 z 8 lipca 1982 r.:

Na placu Zwycięstwa w Warszawie nadal w rejonie ułożonego z kwiatów krzyża codziennie w godzinach popołudniowych i wieczornych gromadzą się grupy osób (od kilkudziesięciu do kilkuset) modlących się, palących znicze, śpiewających pieśni religijne. Ostatnio w miejscu tym dość licznie przebywają duchowni. Np. 7 bm. [lipca 1982] około godziny 14³⁰ zaobserwowano grupę 17 młodych księży (prawdopodobnie z diecezji łomżyńskiej), którzy zainicjowali zbiorową modlitwę „za duszę kardynała Wyszyńskiego”. Systematycznie podejmowane są próby umieszczania pod krzyżem wrogich napisów i „prosolidarnościowych” haseł. Częste są przypadki utrudniania funkcjonariuszom MO legitymowania osób zakłócających porządek publiczny. Prowokowane są różnego rodzaju ekscesy. Np. w dniu 7 bm. około godziny 19⁰⁰ doszło do zbiegowiska pod Komendą Garnizonu miasta stołecznego Warszawy. Zebrani ludzie usiłowali wymusić na patrolu MO zwolnienie dwóch zatrzymanych przy krzyżu niewłaściwie zachowujących się mężczyzn. Skandowano okrzyki – „gestapo”. Kilka osób stojących po przeciwnej stronie ulicy fotografowało przebieg zajścia¹⁰.

W raporcie Głównego Zarządu Politycznego nr 83 z 10 lipca 1982 r. czytamy:

Środowisko kadry stołecznego garnizonu bulwersuje sytuacja w rejonie ułożonego z kwiatów krzyża na Placu Zwycięstwa. Jej zdaniem kompromitujące Polaków są codzienne kilkusetosobowe zgromadzenia wieczorne w tym miejscu, zbiorowe śpiewy religijne i modły.

W ocenie kadry Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego zbiegowiska na placu Zwycięstwa są wyraźnie inspirowane, świadomie nadawany jest im charakter manifestacji polityczno-religijnych. Wyróżnia się grupa 3–5 (tych samych) osób, które kierują przebiegiem, intonują pieśni, rozdają zgromadzonym teksty

⁹ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66–98, t. 3, 1.06.1982–16.08 1982, IPN BU 2386/20837, k. 59–61.

¹⁰ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66–98, t. 3, 1.06.1982–16.08 1982, IPN BU 2386/20837, k. 147.

modlitw itp. Odczytywana jest „litania” o wyraźnej wymowie antypaństwowej. Znajdują się w niej sformułowania o „Polsce okupowanej, rozdartej, upokorzonej, źle rządzonej, niesprawiedliwej”. Akcentuje się postulaty „wolności, sprawiedliwości, swobód i samodzielności”, apeluje się o „powrót do wolnościowych tradycji powstań narodowych”. Sterowane jest też układanie kwiatów u podnóża krzyża – w kształcie litery „V”. Pojawia się coraz więcej symboli Solidarności Walczącej. Stałym elementem „wystroju” są bryłki węgla.

Zwraca uwagę fakt, że kwiaty przy krzyżu składa coraz więcej nowożeńców, co przyjmowane jest brawami przez zebranych. W dalszym ciągu w rejon ten przybywają wycieczki, w tym także szkolne, oraz grupy turystów zagranicznych. Obserwuje się działalność dziennikarzy zachodnich (fotografowanie, filmowanie, reportaże, rozmowy, próby nagrywania „litanii” itp.)¹¹.

O usunięciu krzyża i ułożeniu go od nowa informuje raport Głównego Zarządu Politycznego nr 88 z 23 lipca 1982 r.:

Również w Warszawie podczas uroczystej odprawy wart przed Grobem Nieznanego Żołnierza, na placu Zwycięstwa – w miejscu gdzie usunięto „krzyż” ułożony z kwiatów – zebrała się grupa około 500 osób, która śpiewała pieśni religijne. Pod koniec uroczystości ponownie ułożono „krzyż” z kwiatów, zapalono znicze świeczki¹².

W następnej informacji GZP (nr 90 z 27 lipca 1982 r.) pisano o ciekawej inicjatywie znanego warszawskiego architekta, która oczywiście została odrzucona przez władze stanu wojennego:

Komendant Garnizonu Miasta Stołecznego Warszawy zameldował, że w dniu 26.07. br. [1982] zgłosił się do niego ob. dr hab. inż. Longin Majdecki¹³ z Biura Projektów Budownictwa Komunalnego „Stolica” Warszawa i przedstawił projekt modernizacji placu Zwycięstwa wraz z Grobem Nieznanego Żołnierza i podległymi ulicami. Projekt ten obejmuje „zachowanie symbolu” upamiętniającego uroczystości religijne, związane z pobytem w Polsce papieża Jana Pawła II w 1979 r. w postaci krzyża.

¹¹ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66–98, t. 3, 1.06.1982–16.08.1982, IPN BU 2386/20837, k. 155–156.

¹² Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66–98, t. 3, 1.06.1982–16.08.1982, IPN BU 2386/20837, k. 207.

¹³ Longin Majdecki (1925–1997) – wybitny polski architekt krajobrazu i historyk sztuki. Autor lub współautor takich założeń, jak Ogród Sejnowy, Centralny Park Kultury na Powiślu, projekt rekonstrukcji i rozbudowy Parku Łazienkowskiego, projekt rewaloryzacji parków Królikarnia, Arkadia, Belwederskiego, Podzamcze, Kaskada, Agrykola i ogrodów przy Zamku Królewskim w Warszawie, zob.: Longin Majdecki, w: Wikipedia. Wolna Encyklopedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Longin_Majdecki [dostęp: 12 VII 2016 r.].

W wyniku podjętej interwencji wykonawca wycofa ten projekt, ponieważ nie dokonano żadnych uzgodnień z kierownictwem Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy i Komitetem Warszawskim PZPR¹⁴.

O ciekawym wydarzeniu informował także raport Głównego Zarządu Politycznego nr 91 z 29 lipca 1982 r.:

W dniu 29 bm. [lipiec 1982] przy symbolicznym „krzyżu” z kwiatów na placu Zwycięstwa umieszczono kartkę z napisem: „W kościele Świętego Krzyża 29.07.1982 r. o godzinie 17³⁰ i 1.08.1982 r. o godzinie 12⁰⁰ odbędą się msze święte. Niech żyje »Solidarność«”¹⁵.

O zaniepokojeniu aktywistów PZPR w wojsku sytuacją pod krzyżem informował raport Głównego Zarządu Politycznego nr 93 z 3 sierpnia 1982 r.:

Aktyw partyjny Instytucji Centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej wyraża duże zaniepokojenie z powodu braku zdecydowanej reakcji władz na codzienne manifestacje w rejonie symbolicznego „krzyża” z kwiatów na placu Zwycięstwa, przekształcające się niekiedy w otwarte demonstracje polityczne. Np. wieczorem 31.07. br. pod „krzyżem” zgromadziła się grupa agresywnie zachowującej się młodzieży, usiłując zakłócić porządek publiczny. Interwencja MO uniemożliwiła sprowokowanie zajść na szerszą skalę. Nie mają również powodzenia próby likwidacji „krzyża” (np. po usunięciu go w nocy z 31.07. na 1.08. br. ponownie ułożono go 2 bm. o godzinie 10⁰⁰ podobne próby czynione są w dniu dzisiejszym). Jako ideologiczne uzasadnienie i zachętę do tego typu działań odczytano artykuł pt. „W podziemiach archikatedry i na placu Zwycięstwa” („Słowo Powszechne” nr 115 z 3.08. br.). Stwierdza się w nim m.in.: „po śmierci wielkiego Prymasa w dniu Jego urodzin i imienin spieszą doń chyba większe niż za życia rzesze. Nawiedzają grób Jego w krypcie Bazyliki Archikatedralnej, a także miejsca na placu Zwycięstwa, gdzie witał w niezłomnej Stolicy papieża Polaka i gdzie w dniu Jego pogrzebu stała trumna, a gdzie dziś leży krzyż ze świeżych kwiatów, krzyż stale się odradzający”¹⁶.

W następnej informacji Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego nr 95 z 7 sierpnia 1982 r. czytamy:

Niepokojąco rozwija się sytuacja w rejonie „krzyża” z kwiatów układanego na placu Zwycięstwa. Obserwuje się wyraźną eskalację wrogich poczynań. Np. w dniu 6.08 br. w godzinach popołudniowych zorganizowano wokół „krzyża” marsz (uczestniczyło ponad tysiąc osób) w czasie którego śpiewano pieśni reli-

¹⁴ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66-98, t. 3, 1.06.1982-16.08 1982, IPN BU 2386/20837, k. 224-225.

¹⁵ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66-98, t. 3, 1.06.1982-16.08 1982, IPN BU 2386/20837, k. 238.

¹⁶ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66-98, t. 3, 1.06.1982-16.08.1982, IPN BU 2386/20837, k. 257.

gijne. Wyraźnie wyróżniająca się grupa prowadzących prowadziła także naukę śpiewania hymnu „wałęsowskiego” (na melodię hymnu państwowego). W opinii części aktywu Instytucji Centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej inspiratorów ośmielała mała konsekwencja działania organów porządkowych, a zwłaszcza zrezygnowanie z codziennego uprzątnięcia placu¹⁷.

W raporcie Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego nr 96 z 10 sierpnia 1982 r. opublikowano specjalną obszerną informację dotyczącą sytuacji na placu Zwycięstwa w Warszawie:

Z systematycznie prowadzonej obserwacji wynika, że rejon krzyża z kwiatów na placu Zwycięstwa staje się obiektem coraz bardziej otwartych, zorganizowanych demonstracji antypaństwowych, odpowiednio „reżyserowanych” przez grupę organizatorów, w oparciu o starannie opracowany „scenariusz”.

W opinii oficerów Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego brak zdecydowanej reakcji władz porządkowych powoduje u uczestników zgromadzeń poczucie bezkarności, przyczyniając się tym samym do stosunkowo dużej frekwencji. Stwierdzono, iż najwięcej osób (tysiąc i więcej) gromadzi się w godzinach 17⁰⁰–21⁰⁰, zaś w niedzielę również po zakończeniu uroczystej zmiany posterunku honorowego przed Grobem Nieznanego Żołnierza i nabożeństw w pobliskich kościołach.

W rejon krzyża przyprowadzane są zorganizowane grupy młodzieży przebywającej na koloniach i obozach harcerskich na terenie Warszawy i okolic. Przywożone są także autokarami liczne wycieczki zakładów pracy, a nawet przedsiębiorstw turystycznych (np. 8 bm. [sierpnia 1982 r.] „Almaturu” i Biura Turystycznego „Silesia” z Katowic). Z reguły w pierwszej kolejności prowadzone są one przez przewodników pod krzyż, a dopiero później pod Grób Nieznanego Żołnierza.

Największe natężenie demonstracji o charakterze politycznym obserwowane jest w godzinach 19⁰⁰–21⁰⁰. Śpiewane są dwie wersje pieśni o akcentach antypartyjnych i antyradzieckich – na melodię hymnu i „Roty” – z częściowo zmienionym tekstem. Podczas śpiewania zgromadzeni wznoszą ręce z palcami ułożonymi w kształcie litery „V”. Mocno akcentowane są refreny obu pieśni. Od kilku dni inspirowana jest nowa forma manifestacji – chodzenie wokół krzyża z podniesionymi rękami i śpiewanie antypaństwowych i religijnych pieśni. Odmawiana jest również modlitwa na wzór litanii, którą odczytuje kilka kobiet. Zawarte są w niej m.in. zwroty: „Matko internowanych – módl się za nami...”; „Matko niewinnie skazanych...”; „niezłomnych...”; „mówiących prawdę...”; „poległych górników...”; „Królowo Korony Polski Walczącej...” itp.

Część zgromadzonych prezentuje wrogie postawy wobec władz. W rozmowach nagminnie krytykuje się obecną rzeczywistość, partię, Wojskową Radę Ocalenia Narodowego itp. Wyraźne są także akcenty antyradzieckie. Np. w dniu 8 bm.

¹⁷ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66–98, t. 3, 1.06.1982–16.08 1982, IPN BU 2386/20837, k. 274–275.

starszy mężczyzna prowokował zebranych do dyskusji na temat negatywnych skutków współpracy z ZSRR dla naszej gospodarki.

Rozważana jest również możliwość zamknięcia placu Zwycięstwa. W tym względzie dominują głosy: „krzyż i tak będzie odbudowany, jeśli nie na placu, to w innym miejscu Warszawy”.

Ustalono, iż inspiratorzy i organizatorzy „impresz” politycznych grupują się u podnóża krzyża, gdzie układana jest z kwiatów litera „V”. W tym miejscu eksponowane są różne materiały propagandowe o treściach antypaństwowych, antypartyjnych i antyradzieckich. Np. w dniu 8 bm. [sierpnia 1982 r.] położono tam dwie ulotki zatytułowane „Matko Polko” [...] oraz emblematy i znaczki „Solidarności” wraz z ulotkami o treści: „Solidarność walczy”, „Solidarność była, jest i będzie”, „Solidarność zwycięży”. Dodać należy, że „aktywiści” posługują się specjalnymi zeszytami zawierającymi słowa intonowanych pieśni wrogiej treści. Podejmowane są próby zbiorowego uczenia się tekstów. Od kilku dni trwa oficjalna nauka „Hymnu Wałęsy”. W dniu 9 bm. rozpostarto na bruku obok krzyża dużych rozmiarów flagę o barwach narodowych.

Na podstawie dokonywanych obserwacji należy stwierdzić, iż metoda likwidowania krzyża w godzinach nocnych (z kilkudniową przerwą 6-8.08. br.) nie zdała egzaminu. Krzyż ponownie „odradza się” rano, brak jest konsekwentnego przeciwdziałania w tym względzie.

Mało widoczne jest działanie władz administracyjnych Warszawy, które są odpowiedzialne za porządek w mieście. Zgromadzeni wszelkie posunięcia organizacyjne zmierzające do ograniczenia manifestacji przypisują wyłącznie organom MO i SB¹⁸.

Dużą część informacji Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego nr 98 z 15 sierpnia 1982 r. poświęcono obchodom uroczystości Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w dniu 15 sierpnia 1982 roku. Odnotowano również wydarzenia, które miały miejsce pod krzyżem:

W dalszym ciągu rejon krzyża z kwiatów na placu Zwycięstwa w Warszawie stanowi ognisko niepokojów. 15 bm. zaczęto odtwarzać go od około godziny 10⁰⁰. Wokół krzyża przez cały dzień przebywało 200–300 osób, zaś w okresie największego nasilenia (19⁰⁰–21⁰⁰) – liczba ta wzrosła do około 3 tysięcy. Zgromadzeni zachowywali się według utartego już „scenariusza”. Zwraca uwagę coraz większe angażowanie dzieci w wieku szkolnym, a nawet przedszkolnym do układania kwiatów i zapalania zniczy.

O godzinie 12⁰⁰ podczas uroczystej zmiany posterunku przy Grobie Nieznanego Żołnierza (obserwowanej przez 1300–1500 widzów), przy krzyżu znajdowało się około 200 osób. Usiłowano zakłócić atmosferę uroczystości m.in. poprzez śpiew i manifestacyjne podnoszenie rąk w czasie oficjalnego grania hymnu przez orkie-

¹⁸ Załącznik do Informacji Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66–98, t. 3, 1.06.1982–16.08.1982, IPN BU 2386/20837, k. 286.

strę wojskową. Podkreślić należy, że próby te były nieprzychylnie komentowane przez część zgromadzonych przy Grobie Nieznanego Żołnierza¹⁹.

19 sierpnia władze ogłosiły, że plac Zwycięstwa będzie remontowany. Otoczono go dwumetrowym płotem i zdemonutowano jego nawierzchnię. Tym podstępem próbowano zakończyć układanie kwietnego krzyża.

W informacji Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego nr 100 z 20 sierpnia 1982 r. pisano o skutkach zamknięcia placu Zwycięstwa pod pretekstem remontu:

Kadra stołecznego garnizonu pozytywnie komentuje decyzję o rozpoczęciu prac remontowych na placu Zwycięstwa w Warszawie. Podkreśla się, że jest to optymalne – w obecnych warunkach – rozwiązanie problemu nielegalnych zgromadzeń o charakterze polityczno-religijnym w tym szczególnym miejscu miasta. Notowano wypowiedzi, że tego typu działanie należało podjąć znacznie wcześniej. Wskazuje się jednocześnie, że w związku z nasilonym patrolowaniem i zdecydowaną postawą funkcjonariuszy milicji uniemożliwiających powstawanie zbiegowiska w dniu 19 bm. oraz ogrodzeniem placu Zwycięstwa 20 bm. zainspirowano układanie krzyży z kwiatów w innych rejonach miasta, z reguły w pobliżu kościołów, m.in. przy kościele Wizytek i św. Anny – Krakowskie Przedmieście oraz Stanisława Kostki na ulicy Felińskiego – Żoliborz. Kadra sygnalizuje pojawienie się przy „nowych” krzyżach wrogich ulotek, symboli i haseł²⁰.

Najdłużej utrzymały się krzyże przy kościołach ss. Wizytek i św. Anny na Krakowskim Przedmieściu. Ten ostatni przestał istnieć pod koniec lipca 1983 roku. Krzyż przy kościele ss. Wizytek układano jeszcze sporadycznie w 1984 r.²¹

W raporcie Wojskowej Służby Wewnętrznej do ministra obrony narodowej nr 242 z 24 sierpnia 1982 r. wspomniano o „różnego rodzaju manifestacjach i akcjach plakatowych na placach kościelnych oraz w kościołach” przy nowych krzyżach kwietnych:

Przed kościołem Wizytek w Warszawie ułożono krzyż z kwiatów, którego podstawę stanowiła litera „V”. Na literze tej znajdowało się zdjęcie Lecha Wałęsy ze spotkania z papieżem, obok umieszczono odezwę do robotników (pisaną na maszynie), sygnowaną przez „organizację wolności” o następującej treści: „Zabrano Wam wolność, ale nikt nie odbierze godności i solidarności robotniczej. Stan wojenny to walka rządu ze społeczeństwem. Trzymajmy się razem”. Natomiast przy podobnym krzyżu ułożonym przed kościołem na ul. Krakowskie

¹⁹ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 66-98, t. 3, 1.06.1982–16.08.1982, IPN BU 2386/20837, k. 300–305.

²⁰ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 99-126, t. 4, 18.08.1982–15.10.1982, IPN BU 2386/20838, k. 16.

²¹ M. Michalska-Ciarka, op. cit., s. 97.

*Przedmieście – Miodowa*²², kobieta czytała na głos „modlitwę”, w której m.in. używała następujących sformułowań: „od głodu – wybaw nas, Panie, od obecnej ekipy rządzącej wybaw nas, Panie...”. Zebranych około 50–70 osób za każdym razem powtarzało refren – „wybaw nas, Panie”²³.

W raporcie Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego nr 129 z 22 października 1982 r. powrócił znowu temat nowych warszawskich kwietnych krzyży:

*Pojawił się nowy akcent „propagandowy” w rejonie krzyża z kwiatów przy kościele Wizytek w Warszawie. Kolportowano ulotkę w formie apelu, traktującą o „zbeczczeniu munduru polowego żołnierza Wojska Polskiego, w który ubrano funkcjonariuszy ZOMO”. W ulotce zawarte jest m.in. stwierdzenie: „jedynymi przyjaciółmi Polski są papież i [Ronald] Reagan. Do nich należy pisać listy oskarżające władze i podpisywać się jako członek Związku Pacyfistów”*²⁴.

O sprawie nowych kwietnych krzyży pisano też w następnym raporcie Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego nr 130 z 25 października 1982 r.:

*Kadrę garnizonu stołecznego oburza bezkarność działania osób kolportujących przy ułożonych z kwiatów krzyżach w pobliżu kościołów – św. Anny i Wizytek różnego rodzaju ulotek i plakatów o bardzo agresywnej, antyradzieckiej i antypartyjnej wymowie. Np. w niedzielę (24 bm.) [października 1982 r.] od wczesnych godzin przedpołudniowych „eksponowano” w tych rejonach znaczne ilości wrogich ulotek, prosolidarnościowych haseł, wezwań do akcji protestacyjnych 10–13 listopada itp. Niektóre ulotki były głośno odczytywane wśród zgromadzonych osób. Reagowano oklaskami i unoszeniem rąk z palcami symbolizującymi literę „V”. Przekazywano również wiadomość o zaplanowanej na dzień 31 października o godzinie 19⁰⁰ mszy w kościele Stanisława Kostki na Żoliborzu – w intencji „Ojczyzny”, Lecha Wałęsy oraz innych więzionych i internowanych. Na placu przed kościołem Wizytek umieszczono ponadto dwa plakaty (format A3) – karykatury personalnie atakujące przedstawicieli najwyższych władz ZSRR i Polski*²⁵.

O nowych krzyżach kwietnych dużo pisano w raporcie Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego nr 139 z 16 listopada 1982 r.:

W dniu 13 bm. w godzinach popołudniowych i wieczornych w rejonie krzyży z kwiatów przy kościołach św. Anny i Wizytek stwierdzono próby zainscenizo-

²² Kościół św. Anny w Warszawie.

²³ Informacja Szefostwa Wojskowej Służby Wewnętrznej dla Ministerstwa Obrony Narodowej nr 242 z 24.08.1982 r., IPN BU 2386/20830, k. 349.

²⁴ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 127–159, t. 5, 18.10.1982–31.12.1982, IPN BU 2386/20839, k. 36–37.

²⁵ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 127–159, t. 5, 18.10.1982–31.12.1982, IPN BU 2386/20839, k. 42–43.

wania manifestacji antypaństwowych. Zebrało się około tysiąca osób. W dniu 14 bm. w miejscach tych – obok portretów papieża i Wałęsy – umieszczono szarfy z napisami: „Solidarność» była, jest i będzie – w »Solidarności« jest przyszłość lepszego jutra”; „Boże zbaw ich dusze oni zginęli za prawdziwą demokrację i wolność”. [...]

13.11 br. [1982] w godzinach wieczornych w kościele św. Krzyża w Warszawie odbyła się (zapowiadana wcześniej w ulotkach) msza „w intencji Ojczyzny i tych, co dla niej cierpią”. Wznoszono modły za „zmarłych po 13 grudnia 81 oraz internowanych i aresztowanych”, wzywano do „podziękowania Bogu za uwolnienie Lecha Wałęsy, który jako jedyny jest zdolny poprowadzić naród”. Podkreślić należy, że większość uczestników mszy po wyjściu z kościoła udała się w rejon krzyża z kwiatów przy kościele Wizytek, gdzie manifestacyjnie odśpiewano (z rękami uniesionymi w górę) „Boże, coś Polskę” oraz tzw. hymn wałęsowski²⁶.

Krzyż kwietny na placu Zwycięstwa, jak już wspominałem, kreował – z jednej strony – nową przestrzeń sakralną, związaną z osobami Ojca św. Jana Pawła II i kardynała Stefana Wyszyńskiego. Z drugiej strony zaczął on, zwłaszcza w okresie stanu wojennego, łączyć przesłanie chrześcijańskie z przesłaniem patriotycznym. Był on symbolem nie tylko zbawienia i wierności Polaków wobec wartości chrześcijańskich (wbrew ateistycznym komunistycznym okupantom), ale także cierpienia Ojczyzny w stanie wojennym i nadziei na Jej zmartwychwstanie. Krzyż kwietny i jego otoczenie stały się przestrzenią sakralną, ale nie bezpieczną. W stanie wojennym bezpiecznymi przestrzeniami były przede wszystkim kościoły, gdzie ludzie związani z „Solidarnością” i wolnościowymi aspiracjami Polaków przychodzili nie tylko modlić się, ale także trwać we wspólnocie. Wojsko, ZOMO i milicja rzadko, nawet w stanie wojennym, naruszały sakralny azyl kościołów. Przestrzeń pod krzyżem takiej ochrony nie dawała, było sporo incydentów zatrzymywania i legitymowania ludzi tam przebywających, a nawet brutalnego rozpędzania ich przy pomocy pałek, gazów i armatek wodnych (np. 13 sierpnia 1982 r.). Jednakże ludzie we wspólnocie pod krzyżem chcieli być razem, żeby wspólnie modlić się za Ojczyznę, demonstrować, śpiewać, wyrażać swoje poglądy. Dla władz stanu wojennego stanowiło to zagrożenie, jak każda wolnościowa manifestacja, stąd brutalne działania, inwigilowanie ludzi przebywających pod krzyżem, a w końcu przebiegła likwidacja tego świadectwa wiary, patriotyzmu i nadziei.

Słowa kluczowe: kwietny krzyż, stan wojenny, plac Zwycięstwa w Warszawie

²⁶ Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, nr 127–159, t. 5, 18.10.1982–31.12.1982, IPN BU 2386/20839, k. 124, 128.

Summary

Flower Cross at Victory Square in Warsaw in 1982 in the light of reports of the Main Political Board of the Polish Army

Flower Cross at Victory Square in Warsaw began to lay before the martial law, in the place where stood the coffin with the body of Cardinal Stefan Wyszyński, at the funeral on 31 May 1981. Flower Cross appeared in June 1981. During the period of martial law at Cross accumulate crowds of people, especially on anniversaries and national holidays. The militia systematically liquidate the Flower Cross, and the flowers exported, but people constantly bring new flowers. State authorities to eliminate the cross so began the renovation Square on 19 August 1982. Flower Cross at Victory Square has become a symbol of the fight of Poles from the communist system.

Keywords: *Flower Cross, martial law, Victory Square in Warsaw*

Bibliografia

Źródła archiwalne

Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Udostępniania 2386/20836, Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, t. 2.

Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Udostępniania 2386/20837, Informacje Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, t. 3.

Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Udostępniania 2386/20830, Informacje Szefostwa Wojskowej Służby Wewnętrznej dla Ministerstwa Obrony Narodowej.

Opracowania

Polak Wojciech, *Stan wojenny – pierwsze dni*, Gdańsk 2006.

Strony internetowe

Michalska-Ciarka Magdalena, *Warszawski krzyż z kwiatów*, http://cyfrowaetnografia.pl/Content/2283/Strony%20od%20PSL_XLVIII_nr1-2-22_Michalska.pdf.